

Η κριτική ως τσαμπουκάς

Βασίλης Λαμπρόπουλος

Α, ρε Λαυρέντη, εγώ που μόνο τόξερα τι κάθαρμα ήσουν

Μ. Αναγνωστάκης

Είναι γνωστό πως ο λαϊκισμός αποτελεί μια αριστερή στρατηγική που εμφανίστηκε στη διάρκεια της χούντας. Η στρατηγική αυτή επιδίωκε να δείξει πως, πέρα από την καπηλεία της Ελλάδος Ελλήνων Χριστιανών, υπήρχε ένας αυθεντικός ελληνισμός, εκείνος που χόρευε τσάμικο στην ταράτσα της Νομικής Σχολής το Φεβρουάριο του 1973, κι ας ήξερε τι ξυλοδαρμός τον περίμενε κατόπιν. Η αντιχουντική αντίσταση ήθελε να δείξει πως όχι μόνο δεν ήταν άπατρις αλλά ήταν πολύ πιο πατριωτική από τους συνταγματάρχες. Αυτό το εγχείρημα, που αποφάσισε να αποστομώσει τους χουντικούς μιλώντας τη δική τους γλώσσα, θα πρέπει κάποτε να κριθεί νηφάλια από τη σκοπιά μιας Λούξεμπουργκ, ενός Γκράμσι, ενός Φανόν, ενός Μπααλιμπάρ. Εδώ μας ενδιαφέρει μια συγκεκριμένη παραφυάδα του.

Στα ύστερα χρόνια της δικτατορίας, ορισμένοι διανοούμενοι μετέβαλαν το λαϊκισμό από στρατηγική σε στάση ζωής. Το ζητούμενο δεν ήταν πια να ακυρωθεί το όποιο εθνικό κύρος του καθεστώτος, όπως παρατασσόταν σε εορτασμούς και συνεστιάσεις, αλλά να επικυρωθεί η ελληνική ταυτότητα σαν μια από μόνη της πολιτική στάση. Έτσι προέκυψε η ιθαγένεια ως μαγκιά και η μαγκιά ως αντίσταση. Το συναισθηματικό της εκτόπισμα μεγάλο και τα σύμβολά της ετοιμοπαράδοτα: η ποίηση

του Θωμά Γκόρπα, ο Μπάλλος του Σαββόπουλου, ο υπερουράνιος τόπος του Στέλιου Ράμφου, το *Τρίτο στεφάνι* του Ταχτσή, τα τραγούδια του Άκη Πάνου, τα καλιαρντά του Πετρόπουλου, ο Τσιτσάνης και η Μπέλλου στην Καισαριανή. Διαμορφώθηκε έτσι γρήγορα μια αριστερή εθνικοφροσύνη, η μαγκιά μιας βαλκανικής ιθαγένειας: είμαστε τριτοκοσμικοί ανατολίτες και το καυχόμαστε.

Μέσα στον ευρύτερο χώρο της ιθαγενούς μαγκιάς ανεφύη ένας δριμύς κριτικός λόγος χωρίς προηγούμενο στην ελλαδική δημόσια ζωή, και ο οποίος εξακολουθεί να επηρεάζει τα πολιτιστικά πράγματα. Για να υποστηριχθεί μια συγκεκριμένη αριστερή φαντασίωση, η ιθαγένεια ως αντιστασιακή μαγκιά, άνθησε ένας μείζων θριαμβευτισμός, η κριτική ως τσαμπουκάς. Στο βαθμό που η αριστερή μαγκιά παραμένει απαραίτητη στον εθνικό αυτοπροσδιορισμό, ο κριτικός τσαμπουκάς θα εξακολουθήσει να εξουσιάζει. Δεν υπάρχει λόγος να κατονομάσουμε τους μεγάλους δεξιότεχνες αυτού του δημόσιου λόγου διότι όλοι τους ξέρουμε καλά. Και τους ξέρουμε διότι οι ίδιοι μας το λένε ξεκάθαρα σε κάθε περίπτωση. Τα λόγια τους δεν έχουν άλλο σκοπό από την εξάσκηση απερίφραστου και ακαταμάχητου τσαμπουκά: τσαμπουκαλεύονται και μας προκαλούν, αν έχουμε τα κότσια, να παραβγούμε μαζί τους. Ας σεβαστούμε λοιπόν τούτο το μονοπώλιο στο τσαμπουκαλίκι κι ας προσπαθήσουμε να ορίσουμε τη λειτουργία του εδώ και μισό περίπου αιώνα, αρχίζοντας από το λεξικό Μπαμπινιώτη που περιγράφει τον τσαμπουκά ως “ζόρικη και μάγκικη συμπεριφορά, που τη χαρακτηρίζει το επιθετικό, θρασύ και απειλητικό ύφος”. Μια πρώτη και πρόχειρη φαινομενολογία του κριτικού τσαμπουκά θα μπορούσε να απαριθμήσει τα εξής βασικά χαρακτηριστικά.

1. Η κριτική ως τσαμπουκάς δεν καταδέχεται να επιχειρηματολογήσει: τα επιχειρήματα είναι για τους αδύνατους. Ούτε βεβαίως καταδέχεται να φιλοσοφήσει – η

φιλοσοφία είναι για τους ενέραστους. Ο τόνος που δίνει στη συζήτηση είναι ένας, με έμφαση στην τελευταία λέξη: “Εμένα θα μου πεις ρε;” Η οπτική που υπερασπίζεται εξίσου αποκλειστική – το προσωπικό βίωμα. Ο τσαμπουκάς κριτικός θα σου πει από που κατάγεται, πώς σπούδασε, ποιούς γνώρισε και προπάντων τι πέρασε. Η επιδειξιμανία της αυτοβιογραφίας του είναι αποπνικτική και τελικά καταφέρνει να εκμηδενίσει πλήρως τον συνομιλητή διότι τον εξαναγκάζει ή να καυχηθεί με τη σειρά του για τις στερήσεις που υπέστη ή να το βουλώσει και να καθήσει στη γωνιά σαν ντροπιασμένο παιδί της προνομιούχου τάξεως. Ο τσαμπουκάς δεν χαρίζεται σε κανένα – ζηγιέται.

2. Η κριτική ως τσαμπουκάς δεν έχει καιρό για τις πολυτέλειες ενός διαλόγου. Σπεύδει να μετατρέψει κάθε άτυχο συνομιλητή του σε αντίπαλο υποψήφιο για κατατρόπωση. Δεν πιστεύει σε αστικές συνήθειες, όπως η ανταλλαγή ιδεών, ούτε σε υποκριτικές αξίες, όπως η ευπρέπεια. Ο τσαμπουκάς καρπαζώνει όποιον βρει μπροστά του για να επιβραβευθεί με το χάχανο των τζαμπατζήδων. Είναι άκρατα επιθετικός και τον ενδιαφέρει να βγαίνει πάντα κερδισμένος. Έχει ξεκαθαρίσει εξ αρχής πως δεν έχει να μάθει τίποτε από κανένα επειδή είναι αυτοδίδακτος στο νταηλίκι.

3. Η κριτική ως τσαμπουκάς αποπειράται να πνίξει τον αντίπαλό της σε ένα γλωσσικό οχετό. Δεν αρκείται να βρίσει απλώς με τρόπο χυδαίο και ανάρμοστο προς τις αρχές του δημοσίου διαλόγου. Πάει πολύ πιο πέρα. Προσβάλλει, ταπεινώνει, εξευτελίζει, λέγοντας ανά πάσα στιγμή: “Αν νομίζετε πως έχω κυλισθεί στο χειρότερο βόρβορο, περιμένετε να δείτε πόσο εσμό είμαι ακόμη έτοιμος να επιστρατεύσω. Κι αν με θεωρείτε αήθη, θα σας δείξω πως είμαι ουτιδανός”. Ο τσαμπουκάς υπερθεματίζει σε ποταπότητα, αποστομώνοντας κάθε αντίπαλο με το βόθρο της αυτάρεσκης [χυδαιότητάς]

του. Εκεί που νομίζουμε πως έχει εξαντλήσει κάθε προστυχιά, θα βρει μια καινούργια, ακόμη χειρότερη, για να μας διαψεύσει.

4. Η κριτική ως τσαμπουκάς ζέχνει επιδεικτικά βαρβατίλα. Ανεξαρτήτως του φύλου της, περιφέρει τη μαγκιά της ως βαρύ και ασήκωτο ανδρισμό που δε σηκώνει δεύτερη κουβέντα. Ο μαινόμενος αυτός ανδρισμός αντλεί την επιβεβαίωσή του όχι από τις δικές του επιδόσεις αλλά από τη διακωμώδηση του φύλου των άλλων. Έτσι όσοι επισύρουν την μήνι του, εκτός από αμόρφωτοι κα πράκτορες, είναι διαφορετικοί, αλλιώτικοι, ιδιόρρυθμοι, περίεργοι και γενικά άξιοι καχυποψίας. Ο τσαμπουκάς έχει ανάγκη την ετερότητα για να θωρακίσει την ταυτότητά του, κι έτσι στο χώρο του φύλου επιζητεί διακαώς κάθε “ανωμαλία” για να ικανοποιήσει τις ονειρώξεις της βαρβατίλας του.

5. Η κριτική ως τσαμπουκάς διακατέχεται από Ρωμείκη προγονοπληξία. Πρόκειται για σύνδρομο που καθιερώθηκε με μια θρυλική απόφαση περί Μακρυγιάννη (“Δεκαπέντε χρυσοποίκιλτες ακαδημίες δεν αξίζουν την κουβέντα αυτού του ανθρώπου”) η οποία απόφαση, ως γνωστόν, βραβεύθηκε, όπως στόχευε, με το Νομπέλ της Σουηδικής Ακαδημίας. Αυτή η προγονοπληξία δεν στοιχειώνεται από τους αρχαίους αλλά από τους σύγχρονους, κι εκφράζει την υπεροψία μιας αγιάτρευτης εθνικής μειονεξίας. Η αμυντικότητα της βασίζεται στην άποψη πως, μπορεί να μην είχαμε τα πολιτιστικά επιτεύγματα της Δύσης, είχαμε όμως άλλα, ισάξια, αν όχι καλύτερα. Δεν είχαμε *Περιμένοντας τον Γκοντό* αλλά είχαμε Φωτόπουλο κι Αυλωνίτη. Δεν είχαμε πολιτικό θέατρο αλλά είχαμε επιθεώρηση. Δεν είχαμε Χάιντεγκερ αλλά είχαμε Θεοδωρακόπουλο. Δεν είχαμε Τζόους αλλά είχαμε Πεντζίκη. Δεν είχαμε Πισκάτορ αλλά είχαμε Τάκη Μουζενίδη. Δεν είχαμε κυβισμό αλλά είχαμε Μόραλη. Κι αν οι ξένοι δεν

άκουσαν ποτέ γι αυτούς που είχαμε, αυτοί έχασαν. Η Ρωμείκη προγονοπληξία διαπρέπει σε καταλόγους ονομάτων που κάνουν κάθε αδαή να καμαρώνει και να απορεί που δεν γειμίζουν κάθε χρόνο τα ελληνικά πανεπιστήμια με φοιτητές από όλο τον κόσμο που φλέγονται να μάθουν για τα επιτεύγματα της νεώτερης Ελλάδος.

6. Ο λόγος που κανείς ξένος δεν πληροφορείται αυτά τα ονόματα των παραγνωρισμένων ιδιοφυιών είναι πως ο τσαμπουκάς της κριτικής προορίζεται για εσωτερική κατανάλωση και μόνο. Δεν εξάγεται, δεν ταξιδεύει στο εξωτερικό, δεν μιλά ξένες γλώσσες. Είναι λόγος ανάδελφος και αμετάφραστος. Γι αυτό δεν τον βρίσκει κανείς σε ξένα επιστημονικά περιοδικά και συνέδρια. Κυκλοφορεί μόνο στον ελλαδικό τύπο και τηλεόραση καθώς και σε εκλαϊκευτικές συναντήσεις ερευνητών οι οποίοι έχουν ανάγκη τον κριτικό. Γιατι ο τσαμπουκάς, ο,τι στερείται σε ουσία, διαθέτει, και με το παραπάνω, σε εξουσία καθώς επηρεάζει διορισμούς, προαγωγές, βραβεία, χορηγίες, παραγγελίες, αναθέσεις και γενικά λειτουργεί ως παράγων της πολιτιστικής αγοράς. Εκτός Ελλάδος μπορεί να μην έχει τίποτε να πει και τίποτε να δείξει όμως εντός οι προσκλήσεις και οι διακρίσεις πάντα περισσεύουν.

7. Η κριτική ως τσαμπουκάς δεν εκπλήσσεται που εκτός Ελλάδος παραμένει ανύπαρκτη διότι διαρκώς συνωμοσιολογεί. Ο τσαμπουκάς είναι πεπεισμένος πως, για να τολμήσει κανείς να διαφωνήσει μαζί του, σίγουρα “τα παίρνει”, και φυσικά σε δολλάρια. Την ίδια εξήγηση δίνει και για όσους διαπρέπουν στην αλλοδαπή – αν δεν “τα παίρνουν” τότε γιατί δεν τα μαζεύουν να γυρίσουν στην πατρίδα τους; Βλέπει λοιπόν εντός και εκτός Ελλάδος σκοτεινά συμφέροντα που απεργάζονται την καταστροφή του έθνους και αργυρώνητους Γραικύλους που τα υπηρετούν. Καταγγέλει το παγκόσμιο, το οικουμενικό, το κοσμοπολιτικό, το διασπορικό σαν φυγόκεντρες δυνάμεις που απειλούν

εκ των έξω και εν των ένδω να καταπιούν το άπαρτο αλωνάκι. Από τους προσφιλέστερους στόχους του το αμερικανικό πανεπιστήμιο: πουλημένο σε πολυεθνικές εταιρείες και μυστικές αστυνομίες, ανήθικο και μηδενιστικό, αφού δολοφόνησε τον Όμηρο έχει στόχο του την εξόντωση του υπόλοιπου ελληνισμού. Έτσι μια καλπάζουσα κινδυνολογία απευθύνεται σε λαϊκές φοβίες και επισείει τον αφανισμό του γένους. Εξυπακούεται πως ο τσαμπουκάς δεν “τα παίρνει” ποτέ κι από κανένα, και παρεμβαίνει από ανόθευτη πατριωτική ανιδιοτέλεια.

8. Όπως φαίνεται από το ασίγαστο μίσος της προς το ξένο πανεπιστήμιο, παρ’ όλο το νταηλίκι της η κριτική ως τσαμπουκάς κατατρύχεται από έμμονη Δυτικοφοβία. Τρέμει όχι τον συγκεκριμένο ξένο άνθρωπο (αυτόν μάλιστα συχνά θα τον προσκυνήσει) αλλά γενικά κάθε τι ξένο που προέρχεται από τη Δύση. Έτσι είναι εναντίον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των Ηνωμένων Πολιτειών, της εκβιομηχάνισης, της πληροφορικής, της νεωτερικότητας, του μεταμοντέρνου. Αντιτίθεται σε κάθε καινούργια καλλιτεχνική τάση και λογοτεχνική σχολή που προέρχεται από το εξωτερικό (επειδή κάποιος Έλληνας την δημιούργησε νωρίτερα και καλύτερα), αποστρέφεται τον πειραματισμό, απορρίπτει την αμφισβήτηση – κι όλα αυτά όχι από συντηρητισμό αλλά αντίθετα από προοδευτικότητα. Στα αντανακλαστικά του τσαμπουκά αριστερή και αντιδυτική στάση συνυπάρχουν. Η κριτική ως τσαμπουκάς αισθάνεται πως έχει βγει ξανά στο βουνό για να συνεχίσει το παλιό αντάρτικο εναντίον των ίδιων Δυτικών δυνάμεων που την πολιορκούν εδώ και δυο αιώνες. Όταν διαβαζει γυναικωτούς διανοούμενους από τη Φραγκιά ο τσαμπουκάς νιώθει να ζυπνάει μέσα του το πνεύμα του Άρη Βελουχιώτη.

9. Στην πραγματικότητα, το πνεύμα που οιστρηλατεί την κριτική ως τσαμπουκά είναι ο Ζαχαριαδισμός. Στο όνομα ενός αριστερού προοδευτισμού γίνεται ο φορέας του σταλινικού σκοταδισμού, άξιος κληρονόμος ενός Μ. Μ. Παπαϊωάννου. Μπορεί να μη πιστεύει πια αποκλειστικά στο σοσιαλιστικό ρεαλισμό αλλά μάχεται τους ίδιους αντιπάλους (το δυτικό, το πειραματικό, το ιδιόρρυθμο, το αμφισβητησιακό). Ίδια και η μέθοδος εξόντωσής τους – ένας χαφιεδισμός που καταγγέλει συντρόφους για προδότες εθνικών αξιών, ηθικών αρχών και καλλιτεχνικών ποιοτήτων. Οι σκοποί, όπως και τότε, είναι συχνά άγιοι: η πατρίδα, η λευτεριά, η ισότητα, το δίκιο. Αλλά κανείς σκοπός δεν άγιασε την εξόντωση των αριστεριστών, των αναρχικών, των διαφωνούντων. Κι όμως και τότε και τώρα αρκεί κάποιος να επικαλεσθεί τα βάσανά του στην εξορία για να διεκδικήσει το δικαίωμα να καταδώσει έναν αντιφρονούντα. Είναι σαν κάποιος που βγήκε ζωντανός από τα μπουντρούμια της Ακροναυπλίας να νομιμοποιείται όταν καταδίδει το σύντροφο στις αρχές της Τασκένδης. Για τον τσαμπουκά η κριτική δεν έφυγε ποτέ από την Τασκένδη κι οφείλει ακόμη να δίνει ένα καλό μάθημα σε όλους τους αντιρρησίες.

10. Τελικά η ύψιστη δύναμη της κριτικής ως τσαμπουκά δεν είναι η εγρήγορη τρομοκρατία που ασκεί σε ανθρώπους που έχουν ανάγκη μια χορηγία, ένα πτυχίο, ένα μισθό. Οπωσδήποτε αυτοί αισθάνονται στο πετσί τους την ωμή βία της εξουσίας της. Όμως αυτό που της επιτρέπει να δρα ανενόχλητη εδώ και πενήντα σχεδόν χρόνια είναι η ηττοπάθεια που έχει δείξει απέναντί της η ριζοσπαστική αριστερά. Όποιος τολμήσει να προκαλέσει δημόσια τον τσαμπουκά και υποστεί τον προπηλακισμό του δέχεται αμέσως, από γνωστούς και αγνώστους, σωρεία μηνυμάτων συμπαράστασης που τον διαβεβαιώνουν με κάθε ειλικρίνεια πως ο θύτης του τον αδίκησε. Το αξιοσημείωτο είναι

πως σχεδόν κάθε μήνυμα καταλήγει στο ίδιο επιμύθιο: “Αγαπητέ συνάδελφε, φρόντισε να το διασκεδάσεις και να μην το πάρεις κατάκαρδα διότι ο συκοφάντης σου ασκεί τραμπουκισμό εδώ και δεκαετίες. Αυτούς κανείς δεν τους κουνάει από τη θέση τους”. Από κοντά εγκιτοι εκδότες και συντάκτες θα σε διαβεβαιώσουν κατ’ ιδίαν για την συμπαράστασή τους υπενθυμίζοντάς σου ταυτόχρονα πως τυχόν παρέμβασή τους θα συνιστούσε λογοκρισία. Πάνω απ’ όλα λοιπόν εκείνο που κρατάει τον τσαμπουκά στην εξουσία είναι η ηττοπάθεια της αριστεράς, της ίδιας της παράταξής του – ένας μηδενισμός (σίγουρα βασισμένος σε πικρές και μακροχρόνιες εμπειρίες) που έχει βγάλει το συμπέρασμα πως τίποτε δεν αλλάζει. Δείχνοντας μια τέτοια ανοχή της τρομοκρατίας μέσα στους ίδιους τους κόλπους της επιτρέπει τελικά στον τσαμπουκά να παρατήσει το προσωπείο της κριτικής και να επιδοθεί απροσχημάτιστα στην πραγματική του επιδίωξη: τη φίμωση κάθε διαφωνίας.

[αυτό μάλλον δεν θα μπει:]

Υ.Γ Σε όσους συμπεράνουν πως η ανωτέρω φαινομενολογία της κριτικής ως τσαμπουκά αναφέρεται στο έργο τους, αφιερώνεται το “Επιτύμβιον” του Μανόλη Αναγνωστάκη. Σε όσους, παρακινημένοι από το *Άξιον εστί* του Ελύτη, αγωνίζονται, όπου και να πατεί το πόδι τους, να ανοίξουν *τη δική τους* “βρύση του Μαυρογένη” (σελ. 54), κι όχι εκείνη που απαιτεί ο κάθε τσαμπουκάς, αφιερώνεται το κάλεσμα του κόρνου και η απάντηση του πιάνου στην αρχή του 2ου κοντσέρτου του Μπραμς.

17 Μαρτίου 2008